

**НӨМРӨГИЙН ДЦГ-ЫН БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАГЧИД, ХИЛ
ХАМГААЛАГЧДАД “ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫГ ХАМГААЛАХТАЙ ХОЛБОГДСОН
ХУУЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ” СУРГАЛТ ЗОХИОН БАЙГУУЛСАН
ТУХАЙ ТАЙЛАН
2007 ОНЫ 9 ДҮГЭЭР САРЫН 18- 25.**

Хамтарсан байгууллага:

**ЗГ-ын Тохируулагч агентлаг-Хил хамгаалах ерөнхий газар,
ЗГ-ын Хэрэгжүүлэгч агентлаг-Улсын мэргэжлийн хяналтын газар
БОЯ-ны Тусгай хамгаалалттай нутгийн Удирдлагын газар**

Энтони Ж. Лайнам

Хамрагчид:

**Дэд хурандаа Т. Эрдэнэбат, Х. Бадам, Ц. Төмөрбаатар, К. Олсон,
Н. Одончимэг, Ц. Сүхтулга**

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Хураангуй

Зэрлэг амьтдыг хамгаалахтай холбогдсон хуулийг хэрэгжүүлэх сургалт нь Дорнод аймгийн Халх гол сумын нутаг, Нөмрөгийн ДЦГ буюу Нөмрөгийн хилийн заставт 2007 оны 9 дүгээр сарын 18-25-ны өдрүүдэд зохион байгуулагдлаа. Энэ сургалт нь өнгөрсөн 2006 онд зохион байгуулсан сургалтын үргэлжлэл байлаа. Сургалтанд хил хамгаалагч, байгаль хамгаалагч, идэвхтэн байгаль хамгаалагчид нийлсэн 15 оролцогч оролцсон бөгөөд төрийн байгууллага болон олон улсын байгууллагын байгаль хамгааллын мэргэжилтнүүд хамтран тодорхой чиглэлээр хичээл зааж, хээрийн дадлага хийлгэв.

Сургалтын гол зорилго нь зэрлэг амьтдын хууль бус агнуур болон худалдаанаас үүсэж буй бэрхшээлийн эсрэг зогсож чадах тодорхой чадвар бүхий хууль сахиулагч нарыг бэлтгэхэд оршино. Сургалтанд зэрлэг амьтдыг хамгаалах чиглэлийн Монголын ажилтнуудыг бэлтгэхэд зориулсан сэдвүүдийг хамруулав. Үүнд: Байгаль хамгааллын фиолософи, хууль эрх зүй, зэрлэг амьтдын хамгаалалт, тэдгээрийг таних, зүг чиг тодорхойлох, эргүүл хяналт хийх арга техник, түүнийгээ тайлагнах зэрэг юм.

Сургалтын хөтөлбөр /Э.Лайнам 2006/-ийг монгол хэлнээ орчуулж оролцогчдын сургалтын хэрэгцээнд зориулан тараасан бөгөөд зарим шинэ зүйлүүдийг тусгайлан боловсруулж оруулсан болно

Хавсралт 3 буюу сургалтын Дүгнэлтийн хувьд оролцогчид зэрлэг амьтдад учирч буй бэрхшээл, түүнээс урьдчилан сэргийлэх болон хамгаалалтын арга хэмжээ, зүг чигээ олох, байршил тодорхойлох талаар маш их зүйлийг мэдэж авсан бөгөөд бидний цаашдын ажилд их хэрэгтэй гэж дүгнэсэн бол хууль эрх зүй, тэдгээрийн хэрэгжилт, мониторингийг сайжруулах талаар оролцогчдын 40% нь боломжийн мэдлэг олж авсан, 50% нь овоо их, 10% нь маш их зүйлийг мэдэж авсан гэсэн дүгнэлт өгч цаашдын ажилд нь их нэмэр болно гэж дүгнэсэн байна. Сургалтанд оролцогчдод зориулж бэлтгэсэн Гарын авлагыг зайлшгүй хэрэгтэй зүйл гэж үзжээ.

Мөн оролцогчид нь сургагч багш нарыг хичээл заахдаа: ойлгоход хялбар, асуултанд хариу өгсөн, сонсогдохуйц, хэрэгтэй жишээ татсан, орчуулга нь ойлгомжтой, оролцогчдыг татан оролцуулсан, бидний ажлын нөхцөл байдалд зохицуулсан, зарим маш чухал мэдээллийг өгсөн байдлаар ажилласан гэж үнэлсэн байна.

Сургалтын хамгийн чухал хэсэг нь: Хээрийн дадлага, GPS болон газрын зурагтай ажиллах, зэрлэг амьтдад учирч буй бэрхшээл (нүүрлэж буй аюул), хамтарсан эргүүл хяналт, танхимд заасан хичээлийг хээрийн дадлагатай холбож өгсөн, Зэрлэг амьтныг хамгаалах нийгэмлэг /WCS/-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас эх орноо хайрлах, түүний баялаг болсон зэрлэг амьтдыг хамгаалах, улмаар хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулахад Монголын төрийн байгууллагуудын ажилд их дэмжлэг үзүүлж байгаа явдал гэж үзсэн байна.

Түүнчлэн оролцогчид энэхүү сургалтыг нэг талаас улсын аюулгүй байдлыг хангах нөгөө талаас байгаль орчин, зэрлэг амьтдыг хамгаалахад холбогдох байгууллагуудын хоорондын хамтын ажиллагааг улам сайжруулах улмаар хамтран ажиллахад их урам зориг өгч байна гэж үзжээ.

АНУ-ын Зэрлэг амьтныг хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас цаашдаа Нөмрөгийн ДЦГ-т байгууллага хоорондын хамтын ажиллагааны аль нэгэн (тогтмол эсвэл улирлын) хэлбэр бий болно гэдэгт итгэж байгаа бөгөөд энэ газарт зэрлэг амьтдыг ажиглах, хамгаалахад нь Хил хамгаалах ерөнхий газар, Нөмрөгийн ДЦГ-ын хамгаалалтын захиргааны ажилтнуудтай хамтран ажиллах болно.Одоогийн байдлаар WCS-ээс Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргааны ажилчид, хил хамгаалагч болон байгаль хамгаалагч нарыг дижитал зургийн аппарат, топограф стандарт газрын зураг, луужин, хоёр нүдний дуран, алсын тусгалтай том дуран болон GPS зэргээр нэмж хангаад байна.

Талархал

Энэхүү хээрийн сургалтыг ЗГ-ын Тохируулагч агентлаг-Хил хамгаалах ерөнхий газар (ХХЕГ), Нөмрөгийн ДЦГ-ын хамгаалалтын захиргаанаас тавьсан хүсэлт, урилгаар АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлаг (USAID)-аас санхүүжүүлж буй Зүүн бүсийн амьд ландшафт төсөл, АНУ-ын Зэрлэг амьтныг хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас зохион байгууллаа.

Засгийн газрын Тохируулагч агентлаг-Хил хамгаалах ерөнхий газрын хурандаа Ц.Гансүх, дэд хурандаа Т.Эрдэнэбат, Хилийн цэргийн 0198 дүгээр анги (Сүмбэрийн отряд)-ийн захирагч, хурандаа Ш.Лхачинжав, монголын төрийн байгууллагуудыг хооронд нь холбож, энэхүү сургалтыг зохицуулан зохион байгуулсан АНУ-ын Зэрлэг амьтныг хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газрын захирал Аманда Э.Файн, тус газрын Зэрлэг амьтны худалдааны ажилтан Н. Одончимэг нарт тусгайлан талархал илэрхийлье.

Улсын ахлах байцаагч Х. Бадам, Ц. Төмөрбаатар, дэд хурандаа Т. Эрдэнэбат, К.Олсон, Ц. Сүхтулга нар хичээл зааж, Ц.Сүхтулга,Н.Одончимэг нар сургалтын явцад хичээлийг шууд орчуулав.Сургалтын гарын авлагыг Н.Одончимэг монгол хэлнээ хөрвүүлэн нэгтгэж, Сүмбэрийн отряд болон Нөмрөгийн хилийн заставын удирлага, хамт олон энэхүү сургалтын болон оролцогчдын байр, хоол болон бусад зохион байгуулалтын асуудлуудыг бүрэн зохицуулав.

Агуулга

<i>Хураангуй.....</i>	<i>2</i>
<i>Талархал.....</i>	<i>4</i>
<i>Үндэслэл.....</i>	<i>7</i>
<i>Зорилго</i>	<i>7</i>
<i>Зорилт</i>	<i>7</i>
<i>Сургалтын гарын авлага</i>	<i>7</i>
<i>Сургалтын хөтөлбөр</i>	<i>8</i>
<i>Оролцогчид</i>	<i>9</i>
<i>Хэсэг 1. Ерөнхий зүйл</i>	<i>9</i>
<i>Модул 1.Байгаль хамгааллын философи.....</i>	<i>9</i>
Хүрэх үр дүн :	9
Товч хураангуй :	9
<i>Модул 2: Тусгай хамгаалалттай газар нутаг, түүний хамгаалалт.....</i>	<i>10</i>
Хүрэх үр дүн:	10
Товч хураангуй:	10
<i>Модул 3: ТХГН-т үзүүлэх төрийн хууль сахиулагчдын үүрэг хариуцлага.</i>	<i>10</i>
Хүрэх үр дүн:	10
Товч хураангуй :	11
Практик дасгал :	11
Зөвлөмж :.....	11
Цаашдын үргэлжлэл	12
<i>Хэсэг II. Хууль тогтоомж, түүний хэрэгжилт</i>	<i>12</i>
<i>Модул 4а: ТХГН-т хамаатай хуулиудын хураангуй.....</i>	<i>12</i>
Хүрэх үр дүн:	12
Товч хураангуй:	13
Зөвлөмж:.....	14
Цаашдын үргэлжлэл:.....	14
<i>Модул 5. Хууль сахиулах эргүүл хяналтын үйл ажиллагаа.....</i>	<i>14</i>
Хүрэх үр дүн:	14
Товч хураангуй :	15
Зөвлөмж:.....	15
Зайлшгүй үргэлжлэл (6 – 12сар):	16
Дунд хугацааны үргэлжлэл (12 – 24 сар):.....	17

<i>Хэсэг III. Хээрийн нөхцөлд ажиллах чадвар</i>	<i>17</i>
<i>Модул 10: Зүг чиг олох, байриил тогтооход луужин, газрын зураг ашиглах нь</i>	<i>17</i>
Хүрэх үр дүн :	17
Товч хураангуй :	18
Зөвлөмж:.....	18
Цаашдын үргэлжлэл:.....	19
<i>Модул 11. Дэлхийн байрилын систем (GPS)-ийн тухай болон түүнийг ашиглан зүг чиг олох, байриил тогтоох</i>	<i>19</i>
Хүрэх үр дүн:	19
Товч хураангуй :	19
Зөвлөмж:.....	20
Цаашдын үргэлжлэл :	20
<i>Хэсэг IV.Байгалийн нөөцийн үнэлгээ</i>	<i>20</i>
<i>Модул 4бба 13.Нөмрөгийн ДЦГ-ын зэрлэг амьтдын хамгаалагдсан байдал, тэдгээрийг ул мөр,шинж тэмдгээр нь таних.</i>	<i>20</i>
Хүрэх үр дүн :	21
Товч хураангуй:	21
Зөвлөмж:.....	21
Цаашдын үргэлжлэл:.....	22
<i>Бусад зөвлөмжүүд</i>	<i>22</i>
<i>Ашигласан хэвлэл.....</i>	<i>22</i>
<i>Хавсралт 1.Сургалтанд оролцогчид.....</i>	<i>24</i>
<i>Хавсралт 2. Сургагч багш, зохицуулагчид</i>	<i>29</i>
<i>Хавсралт 3. Хил хамгаалагчдын мөрдвөл зохих гэрээ, эрх зүйн баримт бичиг, хуулийн заалтууд.</i>	<i>31</i>
<i>Хавсралт 4. Оролцогчдоос өгсөн Дүгнэлт</i>	<i>33</i>
<i>Хавсралт 5. Сургалтын үед авсан фото зураг</i>	<i>36</i>

Үндэслэл

Нөмрөгийн ДЦГ нь Монгол орны зүүн хязгаарт оршдог бөгөөд бүс нутгийн болон дэлхийн хэмжээнд устах аюулд өртөөд байгаа нилээд хэсэг зэрлэг амьтдын зүйл болох халиун буга, бор гөрөөс, шивэр молцог хандгай, саарал чоно, шилүүс мий бүхий үзэсгэлэнт газар нутаг юм. Энэ тусгай хамгаалалттай газар (ТХГ) нь зэрлэг амьтдыг хууль бусаар агнах гол газар болж болзошгүй газруудын нэг юм. (Э.Лайнам 2005а, Хеффернан, 2005, К.Олсон нар., 2004). Энэ нь дараахи шалтгаантай холбоотой. Үүнд: 1. хил зөрчилт, энэ нь зэрлэг амьтан хулгайгаар агнадаг хүмүүсийг гадаадын иргэнтэй уулзах боломж олгодог, 2. ТХГН дотор амьдарч байгаа иргэдийн зүгээс хулгайгаар зэрлэг амьтан агнах, амьдрах орчныг нь доройтуулах явдал, 3. Монголын нөлөө бүхий иргэд болон гадаадын иргэдийн зүгээс хулгайгаар ан агнах зэрэг болно. Зэрлэг амьтдыг хулгайгаар агнах, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүний хууль бус худалдаалалтад ямар нэгэн арга хэмжээ авахгүй бол Монгол улсын зэрлэг амьтдын тоо толгой цөөрч, улмаар мөхөх аюулд хүрэх болно. (Захлер нар., 2004, Вингард ба Захлер, 2006). Иймд хил хамгаалагч нар энэ газар нутгийн цорын ганц байнгын оршин суугч гэдэг утгаараа хуулиар хүлээсэн үүргээ ухамсарлаж, холбогдох байгууллагуудтай хамтрахын зэрэгцээ байгаль хамгаалал, зэрлэг амьтдын хамгаалалт, хуулийн хэрэгжилтийн талаар зохих мэдлэг, чадвартай байвал дээрх аюулыг зайлуулахад маш их хүч чармайлт (Хеффернан нар., 2005, Лайнам 2005а) үзүүлэх юм.

Төрийн байгууллагууд хамтран зэрлэг амьтдыг хамгаалдаг тийм үйл ажиллагаа Азийн бусад орнуудад эхлээд байна. (Э.Лайнам, 2004, Э. Лайнам, 2005b). Энэ тайлан нь 2007 оны 9 дүгээр сарын 18-25-ны өдрүүдэд зохион байгуулсан сургалтын тайлан бөгөөд үүнээс өмнө 2005 онд явуулсан сургалт зохион байгуулах хэрэгцээ, шаардлагад хийсэн үнэлгээ, 2006 оны мөн 9 дүгээр сард зохион байгуулсан ийм сургалтын үргэлжлэл юм.

Зорилго

Нөмрөгийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагчид, хил хамгаалагчид болон орон нутгийн хууль сахиулагч нарт зэрлэг амьтдыг хамгаалах сургалт зохион байгуулах замаар Монгол улсын хууль эрх зүй, түүнийг хэрэгжүүлэх чадварыг бэхжүүлэхэд оршино.

Зорилт

- (1) Албан хаагчдад зэрлэг амьтдыг хамгаалах зарчим, хээрийн нөхцөлд хэрхэн ажиллах, хууль тогтоожийн мэдлэг, түүнийг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар мэдлэг олгож, тодорхой чадвартай болгох, ингэснээр
- (2) Хил зөрчилт, зэрлэг амьтдыг хулгайгаар агнах болон тэдгээрийн амьдрах орчны хумигдалтыг бууруулах
- (3) Монголын болон гадаадын иргэдийн зүгээс үзүүлж буй зэрлэг амьтдыг хулгайгаар агнах болон амьдрах орчны доройтлыг бууруулах,

Сургалтын гарын авлага

Монгол хэл дээрх сургалтын гарын авлага нь Нөмрөгийн ДЦГ-т зохион байгуулсан сургалтын сэдвүүд болон тухайн нөхцөл байдалд нь нийцүүлж боловсруулсан шинэ материалуудаас бүрдсэн болно. Ерөнхий зүйл (Модул 1-3), болон байгаль орчны хууль тогтоомж, Монголын зэрлэг амьтдын хамгаадагдсан байдал, түүний статус (Модул 4), хээрийн нөхцөлд ажиллах дадлага (Модул 7), тоног төхөөрөмж ашиглах (Модул 9), болон эргүүл, хяналт мониторинг хийхэд хууль сахиулагчдын үүрэг хариуцлага

(Модул 12) зэрэг сэдвүүдийг Марк Жонстад, Жеймс Вингард нарын боловсруулсан “Монголын байгаль хамгаалагчдад зориулсан гарын авлага” (1996) нэртэй хэвлэгдээгүй материалаас авч ашигласан бөгөөд Хууль сахиулах эргүүл хяналтын үйл ажиллагаа (Модул 5) болон Хууль сахиулах үйл ажиллагааны төлөвлөлт, удирдах арга зам (Модул 6)-г Дэвид Лавсон тус тус боловсруулав.

Газрын зураг, луужин ажиллуулах (Модул 10), болон зэрлэг амьтны мөр, шинж тэмдэг (Модул 13)-г Алан Рабиновиц (1993)-ийн “Зэрлэг амьтны хамгаалалт, хээрийн судалгаа” гэдэг сургалтын гарын авлагаас авч ашиглав. Антони Лайнам зүг чиг олох, байршил тогтоох болон GPS-тэй ажиллах сэдвийг боловсруулж, Хээрийн тэмдэглэл хэрхэн хөтлөх (Модул 15), болон үхсэн болон хураагдсан амьтдын талаархи мэдээлэл цуглуулах (Модул 16) сэдвийг Вайт болон Эдвард (2000) нарын боловсруулсан “Африкийн ширэнгэн ойд хамгаалалт, судалгааны ажил хийх нь” гарын авлагаас авч ашиглалаа. Сургалтын гарын авлагын төсөлд Аманда Файн болон К. Олсон нар санал зөвлөмж өгсний дагуу засварлаж эцэслэн боловсруулагдав.

Энэхүү гарын авлагад тусгагдаагүй боловч цаашид: Нутгийн иргэдээр байгалийн нөөцийн ашиглалтын үнэлгээ хийлгэх, зэрлэг амьтдыг ашиглагч болон сонирхогчидтой үр дүнтэй хамтран ажиллах арга техник болон байгалийн аялал жуулчлалын үндсэн зарчмын тухай сэдвүүдийг оруулах боломжтой юм.

Сургалтын хөтөлбөр.

Энэхүү сургалтын хөтөлбөр нь сургалтын гарын авлагад орсон бүх модулийг хамруулаад үндсэн 3 хэсгээс бүрдүүлэв.

Хэсэг I нь Ерөнхий зүйл бөгөөд дотор нь гурван модул багтсан. Эхний модул нь Монголын ТХГН-ийн тухай үндсэн ойлголт, зэрлэг амьтдыг хамгаалахын чухлыг агуулсан бөгөөд олон улсын зэрлэг амьтны мэргэжилтэн (Э.Лайнам) заав. Хоёр дахь модулд Монголын ТХГН ба биологийн төрөл зүйл, тэдгээрт нүүрлэж буй бэрхшээл (нүүрлэж буй аюул) яагаад бид үүнийг авч үзэж байгаа тухай мэдээлэл орж байгаа бөгөөд энэ сэдвийг Хустайн БЦГ-ын ажилтан асан (Ц.Сүхтулга) заалаа. Гуравдахь модулийг Байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагч, цагдаагийн ажилтан болон бусад хүмүүс яаж зэрлэг амьтан хамгаалагч болж ажиллах, ямар үүрэг хариуцлага хүлээх талаар Э. Лайнам танилцуулга хийв.

Хэсэг II нь Хууль тогтоомж, хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой хоёр модулийг агуулсан. Эхний модул нь ТХГН болон зэрлэг амьтадтай холбоотой болон ямар зүйл амьтад Монгол улсын Улаан ном, “Ан агнуур”, “ТХГН”, “Байгалийн ургамлын” тухай Монгол улсын хуулиуд болон олон улсын CITES –ийн конвенцийн хавсралтад ямар статутай байдаг, хэрхэн яаж хамгаалагдаж байгаа тухай мэдээллийг агуулсан. Энэ модулийг улсын ахлах байцаагч (Х.Бадам, Ц.Төмөрбаатар) нар болон олон улсын зэрлэг амьтны мэргэжилтэн Э.Лайнам заасан. Хоёрдахь модул нь хуулийг хэрхэн хэрэгжүүлэх, эргүүл хяналт, манааг яаж хийх, хэрхэн тайлагнах тухай практик асуудлыг хамарсан бөгөөд үүнийг дэд хурандаа (Т.Эрдэнэбат), олон улсын зэрлэг амьтны мэргэжилтэн (Э. Лайнам) нар тус тус зааж, дадлага хийлгэв.

Хэсэг III нь Хээрийн нөхцөлд ажиллах чадвар, зүг чиглэл олохтой холбогдсон (газрын зураг, луужин, Дэлхийн байрлал зүйн систем (GPS)-тэй ажиллах) сэдвүүдийг хамарсан. Хэсэг IV нь байгалийн нөөцийн үнэлгээ болон зэрлэг амьтныг ул мөр, шинж тэмдгээр нь таних практик дадлагыг хамруулсан байсан бөгөөд Хэсэг III болон IV-ийг олон улсын зэрлэг амьтны мэргэжилтэн (Э.Лайнам, К.Олсон)-үүд заасан болно.

Оролцогчид

Нийтдээ 15 монгол улсын төрийн албан хаагч (Хавсралт 1) оролцсоноос Хил хамгаалах ерөнхий газрын харъяа хилийн отряд, заставын 8 хил хамгаалагч оролцсоны 2 нь Сүмбэрийн отряд (хилийн албаны ажилтан, тагнуулын ажилтан)-даас, 6 нь Нөмрөг, Дэгээ гол, Хар хоньтын хилийн заставуудын хил хамгаалагчид байв. БОЯ-ны харъяа Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргаанаас 4 хүн оролцсоноос мэргэжилтэн 1, байгаль хамгаалагч 1, идэвхтэн байгаль хамгаалагч 2 байв. Мөн Дорнод аймгийн Халх гол сумаас 1 байгаль хамгаалагч оролцлоо. Сургалтын зохицуулагч, сургагч багш нар болох гадаад, монгол нийлсэн 7 хүн ажиллалаа (Хавсралт 2).

Хэсэг 1. Ерөнхий зүйл

Модул 1. Байгаль хамгааллын философи

Хугацаа: 1 цаг

Илтгэгч: Док. Энтони Лайнам

Агуулга: Унаган зэлүүд байгаль, зэрлэг амьтад түүний үнэ цэний тухай ойлголт нь янз бүрийн хэсэг бүлэг хүмүүсийн хувьд өөр өөр заримдаа эсрэг, заримдаа зөрөх талтай байдаг. Энэ үнэ цэн, янз бүрийн үзэл бодол ойлголтуудыг харьцуулж үзэж харилцан ярилцахаас гадна Зэрлэг амьтдын тоо толгойг цөөрүүлж буй өнгөрсөн болон одоогийн хүний үйл ажиллагааны нөлөөнөөс шалтгаалсан аюул, бэрхшээлийн тухай мэдэж авна. Энэ аюул бэрхшээлээс болж Монголын зарим зэрлэг амьтад мөхөх болсон болон нэлээд тооны амьтдын тоо толгой эрс цөөрч нэн ховор болж байгаа тухай ярилцах болно.

Хүрэх үр дүн:

1. Зэрлэг амьтны эдийн засгийн, экологийн, хамгааллын, зан үйлийн болон тухайн үндэстэн, ястны хувьд ямар үнэ цэнтэй болох талаархи ойлголт авах.
2. Монголын маш олон зэрлэг амьтдын зүйл цөөрч дэлхийн хэмжээнд хүртэл устаж үгүй болж буй амьтдын тоонд орж байгаа талаар ойлголт авах.

Заах арга, техник хэрэгсэл: PowerPoint дээр бэлтгэсэн сэдвийг дэлгэцэнд харуулж танилцуулах.

Товч хураангуй:

1. Сургалтын зарим оролцогч нь зэрлэг амьтад ямар их үзэсгэлэнтэй, сүрдмээр харагддаг, түүнийг зайлшгүй хамгаалж ирээдүй хойч үедээ хадгалан үлдээхийн чухлыг хэлж байсан нь сайшаалтай байв
2. Азийн орнуудад байгаль хамгаалал, зэрлэг амьтдын хамгаалалт ямар түвшинд явагдаж байгааг сурталчилах үүднээс сургалтын явцад оройн цагаар сургалтанд оролцогчдод болон нийт хилийн заставынханд зэрлэг амьтны тухай *Манай гариг, Барын тулаан* нэртэй баримтат кинонуудыг үзүүлэв.
3. Хил хамгаалагчид болон тэдний гэр бүл нь ТХГ-ын дотор жилийн турш суурьшин амьдарч байдаг. Зэрлэг амьтдын тухай сурталчилгааны ажлыг нутгийн иргэдийн дунд дээшлүүлэх үүднээс сургалт дууссаны дараа

Нөмрөгийн ДЦГ-ын орчны бүсэд байрладаг Дэгээ голын хилийн заставт мөн кино үзүүлэв.

Модул 2: Монголын тусгай хамгаалалттай газар нутаг, түүний хамгаалалт.

Хугацаа: 1 цаг

Илтгэгч: Ц. Сүхтулга

Агуулга: Энэ хэсэгт төрөл бүрийн ангилалын Тусгай хамгаалалттай газрууд болон яагаад Монгол улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээ бүрдүүлэх болсон тухай судлах болно. Тусгай хамгаалалттай газар (ТХГ) нь биологийн төрөл зүйл, ховор болон нэн ховор амьтдыг хадгалж байдаг, гол амьдрах орчин нь болдог тухай үзэх болно.

Хүрэх үр дүн:

1. Монгол улсын хэмжээнд биологийн төрөл зүйлд нүүрлэж буй хүндрэлтэй асуудлуудыг мэдэж авах
2. Яагаад ТХГ нь биологийн төрөл зүйлийг хамгаалахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг тухай ТХГ-т авч хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр, үйл ажиллагаа (Тахь адууг сэргээн нутагшуулж буй жишээн дээр)-гаар дамжуулж ойлголт авах

Заах арга, техник хэрэгсэл: PowerPoint дээр бэлтгэсэн сэдвийг дэлгэцэнд харуулж танилцуулах.

Товч хураангуй:

1. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт ажиллаж байсан хуучин ажилтан энэ сэдвээр нээлттэй танилцуулга хийж Нөмрөгийн ДЦГ-ын асуудалтай холбож ярив
2. Илтгэгч оролцогчдын сонирхолыг татах үүднээс жишээ болгож Тахь адууг Хустайн БЦГ-т хэрхэн сэргээн нутагшуулж байгаа талаар танилцуулав.

Модул 3: ТХГН-т үзүүлэх төрийн хууль сахиулагчдын үүрэг хариуцлага.

Хугацаа: 0.5 цаг

Илтгэгч: док.Энтони Лайнам

Агуулга: Энд байгаль хамгаалах чиглэлээр, хуулийг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд хэн ямар үүрэг, хариуцлага хүлээдэг тухай энэ сургалтын зорилготой уялдуулж ойлголт авах болно.

Хүрэх үр дүн:

1. Зэрлэг амьтдыг хамгаалахад янз төрийн байгууллагуудын ажилтнуудын үүрэг, хариуцлагын тухай мэдэж авах
2. Хамтран ажиллах, хоорондоо холбоотой ажиллах нь үр ашигтай хамгаалалтын ажил болдог тухай ойлгож авах

Заах арга, техник хэрэгсэл: Аман яриа хэлбэрээр танилцуулав.

Товч хураангуй:

1. Сайн зэрлэг амьтан хамгаалагч гэдэгт гаднын хүмүүс, жирийн иргэд, хувь хүн болон байгаль хамгаалагчид хэн ч байж болно. Эдгээр хүмүүс нь цагдаа, мэдээлэл цуглуулагч, судлаач, байгалийн нөөцийн мэргэжилтэн, олон нийттэй харилцагч, болон олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангагч, төрийг төлөөлсөн ажилтан гээд маш олон үүрэг хариуцлагыг хүлээдэг. Тийм учир энэ бүх үүрэг хариуцлагыг зэрлэг амьтан хамгаалагч нь өөртөө шингээж байдаг тухай энд ярилцах болно.

Практик дасгал:

1. Дэд хурандаа Т.Эрдэнэбат, сургалтанд оролцогчдыг хилийн манаа хэрхэн гүйцэтгэдэг тухай танилцуулах зорилгоор Нөмрөгийн хилийн заставын Хан жаргалант харуулын цэгт мориор “сэргийлэх” манаад гаргах ажлыг удирдан зохион байгуулав. Бид энд харуулын үүрэг гүйцэтгэж байгаа, өнгөрсөн жилийн сургалтанд хамрагдаж байсан ахлагч О.Мөнгөнтэй уулзсан бөгөөд тэр бидэнд манааны үед хөтөлж байгаа Эргүүл хяналтын ажлын хүснэгтийг үзүүлж танилцуулсан. Хил хамгаалагч нар нь өнгөрсөн жилийн сургалтаар зааж, ажлын хэрэгцээнд нь үлдээсэн эргүүл хяналтын хүснэгтийг хилийн манааны явцад хэрэглэж байгаа нь харагдлаа.Зарим хүснэгтэд хулгайгаар ан агнасан тухай мэдээлэл орсон байв.
2. Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргаанаас ахлагч О. Мөнгөнийг тэдний ажилд сайн тусалж, хамтран ажиллаж байгаад талархаж “Өргөмжлөл”, мөнгөн шагналаар шагнасан.

Зөвлөмж:

1. Нөмрөгийн ДЦГ-ын хамгаалалт, менежментийг Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргаа хариуцдаг учир энэ захиргаа нь хариуцаж буй газар нутагтаа байх нь зүйтэй байна. Байгаль хамгаалагч Ц.Сүхбаатараас эргүүл хяналтын ажлыг хэрхэн зохион байгуулдаг тухай асуухад Хамгаалалтын захиргаанаас одоогоор энэ ажлыг удирдаад, зэрлэг амьтны мониторинг хийх хэмжээний нөөц бололцоо байхгүй бөгөөд энэ ажлыг гүйцэтгэхэд хил хамгаалагчдын дэмжлэгийг авахаас өөр арга байхгүй гэж хэлсэн.
2. Хил хамгаалагч нар байгаль орчны хуулийг хэрэгжүүлэх манаа хийх, захиргааны арга хэмжээ авах эрхээр хангагдсан байдаг. Иймд цаашид энэ ажилд нь Зэрлэг амьтныг хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас дэмжлэг үзүүлэх хэрэгтэй байна.
3. Цагдаагийн ерөнхий газарт Байгаль орчны гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтэс шинээр байгуулагдсан. Миний бие энэ хэлтсийн ажилтан дэд хурандаа М. Эрдэнэбаяртай Улаанбаатар хотод уулзсан.Орон нутгийн цагдаагийн байгууллага нь ТХГ болон сумын төвийн хэмжээнд гарч буй зэрлэг амьтны хууль бус агналт болон бусад хууль бус үйл ажиллагаанд байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагчидтай хамтран ажиллах, зарим мэдээллээр хангах, мөн тэднээс мэдээлэл авах боломжтой гэж хэлсэн. Бид Халх гол сумын цагдаагийн хэсгийн төлөөлөгчийг энэ сургалтанд урьсан боловч харамсалтай нь оролцох боломжгүй тухайгаа мэдэгдсэн болно.

4. Цаашдын сургалтанд аль болох эргүүл хяналт шалгалт хийдэг, түүнд цагаа зориулдаг тийм хүмүүсийг сонгох нь зүйтэй байна.

Цаашдын үргэлжлэл:

1. Засгийн газрын Тохируулагч-агентлаг-Хил хамгаалах ерөнхий газрын хурандаа Ц. Гансүх, дэд хурандаа Т.Эрдэнэбат, Дорнод аймгийн Халх гол сумын Засаг дарга Л. Мягмарсүрэн нартай байнга холбоотой байж зохион байгуулсан ажлаа товч тайлагнаж, сургалтын тайланг хүргүүлэх. Мөн Цагдаагийн ерөнхий газрын дэд хурандаа М. Эрдэнэбаярт сургалтын гарын авлага, тайланг бас хүргүүлэх нь зүйн хэрэг гэж үзэж байна.
2. Энэ сургалт явуулснаас хойш 2-3 сарын дараа Зэрлэг амьтныг хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газар нь Хил хамгаалах ерөнхий газартай хамтран Дорнод аймгийн Халх гол сум, Нөмрөгийн ДЦГ-г очиж а/ багаж, тоног төхөөрөмжийн ашиглалт, б/ зэрлэг амьтдыг хамгаалах, эргүүл манаанд хэрхэн хамтран ажиллаж байгаа байдал, в/ сургалтын дараа үлдээсэн эргүүл хяналтын хүснэгтийг хэрхэн хөтөлж, тайлагнаж байгаад тус тус үнэлэлт өгөх
3. Энэ ажлыг зохион байгуулахад Сүмбэрийн отрядын тагнуулын ажилтан О. Адъяа, ахлагч Гантөгс, Нөмрөгийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч Ц. Сүхбаатар нартай хамтран ажиллах.

Хэсэг II. Хууль тогтоомж, түүний хэрэгжилт

Модул 4а: Тусгай хамгаалалттай газар нутагт хамаатай хуулиудын хураангуй

Хугацаа: 8 цаг

Илтгэгч: Дэд хурандаа Т.Эрдэнэбат, Х.Бадам, Ц.Төмөрбаатар ба Э.Лайнам

Агуулга: Зэрлэг амьтан, ургамлын зүйл, тэдгээрийн амьдрах орчныг хамгаалахтай холбогдсон байгаль орчны хууль, тогтоомжуудын байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагчид нь өөрийн үүрэг, хариуцлагатай уялдуулж ойлгох. Энэ хэсэгт Ан агнуур, ТХГН, Байгалийн ургамал зэрэгтэй хамааралтай үндэсний хууль, тогтоомжуудыг судлах болно.

Хүрэх үр дүн:

1. Монголын байгаль орчны үндэсний хууль тогтоомжийн талаар ойлголт авах
2. Хуулийн зарим агуулга, хэллэгийг зөв ойлгох. Тухайлбал: ТХГН-ийн тухай, Амьтны аймгийн тухай, Байгалийн ургамлын тухай болон Ан агнуурын тухай Монгол улсын хуулиуд ялангуяа торгуулийн хэмжээ, түүнийг хэрхэн ногдуулах талаар мэдлэгтэй болох
3. Монгол улсын нэгдэн орсон CITES-ийн конвенц, түүний хэрэгжилтийн талаар мэдэж авах.

Заах арга, техник хэрэгсэл: Аман яриа хэлбэрээр танилцуулга хийх, слайд үзүүлэгч болон PowerPoint дээр бэлтгэсэн сэдвийг дэлгэцэнд харуулж танилцуулах. УМХГ-ын

БОГЗЗХ-ын хэлтэс, Я.Ариунзул, Х.Бадам нарын гаргасан “Амьтан, ургамлын хууль тогтоомж” (2006) гарын авлага.

Товч хураангуй :

1. Дэд хурандаа Т. Эрдэнэбат, Хил хамгаалах үйл ажиллагаатай холбогдсон хууль тогтоомж, төрөөс хилийн талаар баримталж буй бодлого, түүний хэрэгжилт, хил хамгаалахын ажилтнуудын үүрэг хариуцлагын талаар танилцуулга хийв. Танилцуулсан сэдвүүдийн дэлгэрэнгүйг хавсралт 3-т оруулав.
 - a. Монгол-Хятадын Засгийн газар хоорондын хилийн асуудлыг зохицуулах хэлэлцээр
 - b. Монгол-Оросын Засгийн газар хоорондын хилийн асуудлыг зохицуулах хэлэлцээр
 - c. Хилийн талаар баримтлах бодлого
 - d. “Хилийн тухай” Монгол улсын хууль
2. Х. Бадам Ан агнуурын тухай, Амьтны аймгийн тухай, Ховордсон амьтан ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай, Агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, ан амьтан агнах барих зөвшөөрлийн хураамжийн тухай, Амьтан, ургамлын зүйл, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх тухай болон Хувиргасан амьд организмын тухай Монгол улсын хуулиудыг тус тус танилцуулав. Энэ асуудлын хүрээнд УМХГ-ын БОГЗЗХ-ын хэлтэс. Я. Ариунзул, Х. Бадам нарын гаргасан “Амьтан ургамлын хууль тогтоомж” эмхтгэлийг оролцогчдод тараав. Тэрээр эргүүл хяналтын ажилд хуулийн зарим нэг заалт, хэллэгийг хэрхэн зөв ойлгож ажилдаа хэрэгжүүлэхийг зөвлөв. Мөн түүнчлэн торгууль, нөхөн төлбөрийг хэрхэн нөхцөл байдалд нь тохируулж тогтоох талаар тайлбар хийв. Ан агнуурын тухай Монгол улсын хууль удахгүй шинэчлэгдэх талаар мөн танилцуулав.
3. Х.Бадам Монгол улсын нэгдэн орсон конвенцууд, түүний хэрэгжилтийн тухай танилцуулсан. Үүнд: Биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах тухай, Ус намгархаг газрын тухай, Зэрлэг амьтдын нүүдлийн тухай, Зэрлэг амьтан, ургамлын зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай, Халимны Менежментийн тухай, Биоаюулгүй байдлын тухай конвенцууд хамрагдсан. Тэрээр мөн Монгол улс эдгээр конвенцуудаар хүлээсэн үүргээ хэрхэн биелүүлж байгаа тухай мэдээлэл өгөв.
4. Х.Бадам Монгол улсын Засгийн газраас (2005) баталсан Ан амьтны экологи эдийн засгийн үнэлгээг танилцуулсан.
5. Ц.Төмөрбаатар Монгол улсын Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль, төрийн бодлогын талаар танилцуулж энэ хуулийг хэрэгжүүлэхэд байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагчдын зүгээс анхаарах асуудлуудыг ярив.
6. Ц. Төмөрбаатар Байгалийн ургамлын тухай хууль, түүний хэрэгжилтийн тухай танилцуулснаас гадна хээрийн хяналт шалгалтын ажил гүйцэтгэсэн. (доор байгаа *Эргүүл хяналтын үйл ажиллагаа* гэсэн хэсгийг үзнэ үү).Хятад улс руу экспортлох зорилгоор Дорнод аймагт эмийн ургамлыг их хэмжээгээр түүх явдал ихсэж байгааг үзэв. Энэ асуудал нь Байгалийн ургамлын тухай хуулийн дагуу зохицуулагдах ёстой.
7. CITES-ийн конвенциор хүлээсэн үүргээ Монгол улс хэрэгжүүлэхэд Хил хамгаалагчид болон байгаль хамгаалагчдын үүрэг хариуцлага, оролцооны талаар Э.Лайнам хичээл зааж энэ конвенцийг сургалтанд оролцогчдод илүү

ойлгуулсан. Монголын хууль тогтоомж нь энэ конвенцийн хавсралт жагсаалтад бүртгэгдсэн зэрлэг амьтдыг бүрэн хамгаалж чадахгүй байгаа тухай ярилцав.

Зөвлөмж:

1. Хил хамгаалагчид болон байгаль хамгаалагч, байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч нарт зориулсан хуулийн сургалтыг жил бүрийн сургалтын төлөвлөгөөнд суулгаж өгөх. Ингэснээр тэдний зүгээс одоо хэрэгжиж байгаа хуульд зохих өөрчлөлт оруулах санал өгөх боломжоор хангагдах юм.
2. Энэ хэрэгжиж эхэлбэл шинээр баригдаж байгаа (онгон бүсэд) Нөмрөгийн гүүр нь Монголоос Хятад улс руу зэрлэг амьтдыг хууль бусаар хил давуулан гаргаж байгаад хяналт тавих тохиромжтой цэг болох юм.

Цаашдын үргэлжлэл:

1. Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газар энэ сургалтын гарын авлагыг хэвлүүлж бусад ТХГ –ын байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагчдын ажлын хэрэгцээнд нь зориулж тарааж өгөх. Мөн энэ гарын авлагыг улам боловсронгуй болгох үүднээс санал, зөвлөмж авах зорилгоор бас тараах хэрэгтэй юм.
2. Нөмрөгийн гүүр ашиглалтанд орохтой холбогдуулж, семинар, уулзалт ярилцлага зохион байгуулж монголын хил, гаалийн ажилтнуудад CITES-ийн конвенциор хориглосон ан амьтад, тэдгээрийн эд зүйлд хяналт тавих талаар мэдээлэл, тайлбар өгөх

Модул 5.Хууль сахиулах, эргүүл хяналтын үйл ажиллагаа.

Хугацаа: 4 цагийн хугацаатай 2 хичээл, бүтэн өдрийн хяналт шалгалттын дадлагын ажил ба хагас өдрийн эргүүлийн дадлага.

Сургагч: Ц.Төмөрбаатар, Х.Бадам болон док. Э.Лайнам

Агуулга: Хуулийг сахиулах нь байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч, байгаль хамгаалагчдын заавал гүйцэтгэх 3 үүрэг хариуцлагын нэг нь юм. Энэ хэсэгт хууль хэрэгжүүлэх практик, арга техникийг хэлэлцэж, эргүүл манааны ажлын үед хуулийн зөрчил гарсан тохиолдолд холбогдох баримт, мэдээ материал цуглуулах, түүнийгээ хэрхэн тайлагнах тухай ярилцах болно. Учир нь энэ ТХГ нь Монгол улсын хилийн бүстэй давхцаж байгаа бөгөөд тэнд байгаа ан амьтдыг нь агнахыг хориглодог дархан цаазат газар учир хил хамгаалагчид нь хулгайгаар агнуур хийх явдалтай тэмцэх, түүнийг таслан зогсоох үүргийг хуулиар хүлээдэг юм. Иймд байгууллага хоорондын нягт хамтын ажиллагаа зайлшгүй чухал юм.

Хүрэх үр дүн:

1. Нөмрөгийн ДЦГ-ын унаган байгаль, зэрлэг ан амьтдыг хамгаалахын чухлыг сургалтанд оролцогчид ойлгож авах, ялангуяа байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч, байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагчид нь нэгдсэн нэг зорилготой байж хамтран ажиллахаа хүлээн зөвшөөрөх.
2. Хууль бус үйл ажиллагааг илрүүлэх арга техник, бүрдүүлэх баримт материал, эргэж тайлагнах талаар мэдлэг олж авах.
3. ТХГ-т хуулийг хэрэгжүүлэх ерөнхий зарчмыг нутгийн иргэдтэй хэлэлцэж тохирох, тэдэнтэй хамтран ажиллах замаар зохицуулж болох талаар мэдлэг олж авах.

Заах арга, техник хэрэгсэл: Аман яриа хэлбэрээр танилцуулах, дасгал, 2 нүдний дуран, алсын тусгалтай том дуран, GPS, газрын зураг болон луужин болон хээрийн дадлага.

Товч хураангуй:

1. Нөмрөгийн хилийн заставын хил хамгаалагчид Эргүүл манааны ажил гүйцэтгэж явах үедээ хил зөрчигч, хулгайн анчинг хэрхэн илрүүлж байгаа тухай үзүүлэх тоглолт бэлтгэж үзүүлэв.
2. Улсын ахлах байцаагч Ц.Төмөрбаатар байгаль орчны хяналт шалгалтыг хэрхэн яаж ямар дэс дараатай гүйцэтгэдэг талаар дэлгэрэнгүй заавар, танилцуулга хийв. УМХГ-ын баталсан 3 төрлийн хяналт шалгат байдаг байна. Үүнд: *төлөвлөгөөт, төлөвлөгөөт бус, гүйцэтгэлийн* гэсэн хяналт шалгалтууд орно.
3. Хятадын уламжлалт анагаах ухаанд хэрэглэдэг *Дэрэвгэр жиргээрүү* гэдэг ургамлыг орон нутгийн монгол иргэд болон хятад иргэд түүж байгаад хяналт шалгалт хийж хээрийн дадлага хийв.
4. Энэ хээрийн хяналт шалгалтын дадлагын ажил нь өнгөрсөн 2006 оны сургалтын үед тавигдаж байсан саналын дагуу Нөмрөгийн ДЦГ-ын ургамлын болон бусад судалгаа, хяналт мониторингийг цаашид хийхэд чухал ач холбогдолтой юм.
5. Ургамал түүж, ашиглахад Аж ахуйн нэгжээс дараахи зөвшөөрөл, бичиг баримтыг бүрдүүлсэн байна:
 - a. БОЯ-ны зөвшөөрөл
 - b. Байгаль орчны мэргэжлийн байгууллагын эрх
 - c. Тухайн ургамлын нөөцийн үнэлгээ
 - d. Тухайн орон нутагтай хийсэн газар ашиглалтын гэрээ
 - e. Тухайн газарт хийлгэсэн Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тайлан
 - f. Хилийн бүс, зурваст нэвтрэх зөвшөөрөл
 - g. Бусад
6. Хээрийн хяналт шалгалтын дадлагын үеэр ургамал түүж буй нутгийн иргэдийн 3 отгийн үйл ажиллагааг шалгав.Эдгээр отгууд нь дээр дурьдсан зөвшөөрлийн бичиг баримтуудыг журмын дагуу авсан байснаа бидэнд үзүүлсэн. Зөрчлийн тэмдэглэл, албан шаардлага, акт, торгууль, шийтгэврийн хуудсууд нь стандартын дагуу мөрдөгдөж байгаа улсын байцаагчийн заавал хөтөлж явах баримтууд юм. Энэхүү ургамал түүж буй компанийн удирдлагуудыг сургалтын дараа сумын төвд ирж уулзах тухай албан шаардлага өгсөн. Хяналт шалгалтын ажлын дараа дараахи хэдэн чухал асуудлуудын тухай харилцан ярилцсан;
 - a. Энэ шалгалтын ажлыг яаж илүү сайн зохион байгуулах байсан бэ?
 - b. Дээрх тохиолдолд ямар торгууль нөхөн төлбөр тавигдах вэ?
 - c. Энэ үйл ажиллагааг зогсооход ямар арга хэмжээ авах хэрэгтэй вэ? УМХГ-аас ямар арга хэмжээ авч болох вэ? зэрэг болно.

Зөвлөмж:

1. Хил хамгаалагчид нь эргүүл манааны ажилтайгаа хамтруулан Нөмрөгийн ДЦГ-ын зэрлэг амьтны байдалд жилийн турш эргүүл, хяналт мониторинг хийж байх гол хүмүүс юм.Хил хамгаалагчид цаашид зэрлэг амьтдын хулгайн агналтад дээд зэргийн хяналт тавьж илрүүлэх болон таслан зогсооход нь гол анхаарал, дэмжлэгээ хандуулах нь зүйтэй.
2. Эргүүл хяналт хийж яваа хүмүүс дээр заасан стандарт албан баримт бичиг, шаардах хуудас болон бусад бичиг баримтыг биедээ авч явж шаардлагын дагуу хөтлөх ёстой. ХХЕГ, УМХГ, Цагдаа, Прокурорын хооронд хамтран ажиллах

- тухай гэрээ байдаг учир энэ дагуу байгаль хамгаалагч, хил хамгаалагчдын хамтарсан эргүүл хяналтын ажил маш чухал юм. Энэ нь тодорхой цаг хугацаа, техник хэрэгслээ ашиглах боломжийг шаардана.
3. Оролцогчид нь сургалтаар олж авсан мэдлэг чадвараа ашиглан сургалтын үргэлжлэл, дадлага болгон техник тоног төхөөрөмжөө ашиглан хээрийн нөхцөлд тусгай цаг гарган эргүүл хяналтын ажлыг хийх нь зүйтэй.
 4. Практик дасгалыг гүйцэтгэхдээ эргүүл хяналтын баг нь тухайн хууль бус агнуур хийгдсэн газрыг олж очиж байгаа байдлаар урьдчилан бэлтгэсэн “тестийн систем” –ийн дагуу ажиллах нь зүйтэй.
 5. Эргүүл хяналтын хүснэгтийг хээрийн нөхцөлд хөтөлж сурах хэрэгтэй ба үүнд цаг зарах нь дамжиггүй.
 6. Хил хамгаалагч нар эргүүл манааны үед зэрлэг амьтны тухай маш их мэдээллийг хүснэгтэнд тэмдэглэх учиртай. Ийнхүү бүртгэгдсэн мэдээ, хүснэгт тайланг ашиглан Нөмрөгийн ДЦГ-ын зэрлэг амьтдын байршлыг харуулсан газрын зураг маш хялбар хурдан аргаар боловсрогдох болно.
 7. Эргүүл манааны үед хөтөлсөн хүснэгтэнд орсон мэдээллийг газрын зурагт буулгаж авах нь хамгийн чухал учир хууль сахиулагчид, мэргэжилтнүүд бусдынхаа хийж гүйцэтгэж байгаа эргүүл хяналтын хүснэгтийг нэгбүрчлэн үзэж шалгаж түүнд орсон мэдээллийг цуглуулж нэгтгэх, газрын зурагт оруулах хэрэгтэй бөгөөд цаашдын төлөвлөлтөнд хэрэглэх учиртай.
 8. Хээрийн эргүүл хяналтын үед хөтлөх хүснэгтэд олсон мэдээлэл нь практик мэдлэгийг агуулсан GIS ийн модул бүхий ArcView-н суурь мэдээлэл болж боловсрогдох ёстой.
 9. Олон хоногоор хээрлэн явахад шаардагдах (бүх техник тоног төхөөрөмж, хоол хүнс гэх мэт) зүйлгүйгээр олон хоног явж эргүүл хяналт, ажиглалт хийх боломжгүй бөгөөд Нөмрөгийн ДЦГ-ийн тэр их газар нутгийг ч бүрэн хамарч явж чадахгүй юм. Иймд эдгээр зүйлийг урьдчилан сайтар тооцож бэлтгэсэн байх хэрэгтэй.
 10. Холбогдох байгууллагууд нь байнгын мэдээлэл солилцож, холбоотой ажиллавал хамгийн үр дүнтэй байх болно.

Зайлшгүй үргэлжлэл (6 – 12 сар):

1. 2008 оны хавар, зуны улиралд зэрлэг амьтдын эргүүл мониторинг, дадлагыг зохион байгуулах. Үүнийг Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргааны ажилчид болон байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч нар хамтран зохион байгуулах бөгөөд хээрийн нөхцөлд ажиллах чадвар, зэрлэг амьтдын хууль бус агнуурыг илрүүлж, түүнийг баримтжуулах тал дээр нэмэлт сургалт, дадлага хийх хэрэгтэй. Ингэж хамтран ажиллахдаа Нөмрөгийн ДЦГ-ын дотор үйл ажиллагаа явуулж буй гол хүмүүс рүү хандах нь зүйтэй. Одоогоор энэ хүмүүс нь хил хамгаалагчид юм.
2. Өнгөрсөн жилийн сургалтанд оролцсон хүмүүс эргүүл хяналтын хүснэгтийг маш хурдан хөтөлж сурсан байсныг энд тэмдэглэх нь зүйтэй бөгөөд энэ жил энэ хүснэгтийг 200 хувь хувилж ажлын хэрэгцээнд нь үлдээсэн болно.
3. Ахлагч О.Адъяа нь албан үүргээ гүйцэтгэх явцдаа эргүүл хяналтын хүснэгтийг хөтлөхөд анхаарлаа хандуулж тэнд тэмдэглэгдсэн мэдээ материалд дүгнэлт хийж, хил хамгаалагчдад танилцуулж байх үүргийг хүлээсэн. Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газрын ажилтан нь ахмад О.Адъяатай хамтран Нөмрөгийн ДЦГ-г очиж ажил байдалтай нь танилцаж эргүүл хяналтын хэрхэн гүйцэтгэж байгаад үнэлэлт өгөх хэрэгтэй.

Энэ нь энэхүү сургалтын гол үр дүн болох юм.Нэмж хэлэхэд цугларсан мэдээ материалыг компьютерт оруулах болно.Тэр орох мэдээлэл нь зүгээр нэг замын тэмдэглэл биш бөгөөд хил хамгаалагчдын эргүүл хяналт, манааны үед бүртгэсэн зэрлэг амьтны хууль бус үйл ажиллагаатай холбоотой мэдээлэл байх юм.

Дунд хугацааны үргэлжлэл (12 – 24 сар):

4. Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас Нөмрөгийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагчдад тус газарт эргүүл хяналт шалгалт тогтмол хийхэд нь санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх
5. Хэрвээ Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргаа нь тус ДЦГ-ынхаа дэргэд нь байгуулагдаж байгаль хамгаалагчдаа хариуцсан газарт нь тогтмол ажиллуулах үүрэг хүлээвэл Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас “Зэрлэг амьтныг хамгаалах хөдөлгөөнт баг” байгуулж ажиллуулах талаар санаачилга гаргах бөгөөд энэ багт байгаль хамгаалагч, улсын байцаагч, хил хамгаалагчид орж ажиллах юм. Энэ баг нь эргүүл хяналт гүйцэтгэх унаа машин, шаардлагатай шатахуунаар хангагдахаас гадна хээрийн нөхцөлд шаардлагатай майхан, унтлагын хөнжил, гал тогооны хэрэгсэл, 2 долгионтой радио холбоогоор хангагдах бөгөөд өнгөрсөн сургалтын үед олгогдсон (дижитал зургийн аппарат,алсын тусгалтай том дуран, 2 нүдний дуран, GPS, газрын зураг, луужин, эргүүл хяналтын хүснэгт) зэргийг хэрэглэх болно .

Хэсэг III.Хээрийн нөхцөлд ажиллах чадвар

Модул 10: Зүг чиг олох, байршил тогтооход луужин, газрын зураг ашиглах нь

Хугацаа: 8 цаг, ангид заах хичээл дээр нэмж гадаа болон хээрийн дадлага, дасгал.

Илтгэгч: Э.Лайнам, Н.Одончимэг

Агуулга: Ихэнхдээ байгаль хамгаалагч нар нь эргүүл хяналтанд явахдаа сайн тогтоогдсон, өмнө нь явж байсан тод зам болон тухайн газрын талаархи өөрийн мэдлэгт тулгуурладаг. Гэхдээ, тухайн газар нутгийн талаар харьцангуй бага мэдлэгтэй нөхцөлд огт мэдэхгүй болон танихгүй замаар явахад тодорхой арга туршлагатай байх хэрэг гардаг.Энэ хэсэгт оролцогчид нь стандартын топограф газрын зурагтай танилцаж зурагт байгаа зарим тэмдэглэгээтэй танилцах, контур унших, газрын хотгор гүдгэрийг харуулсан дүрсийг тодорхойлох (хөндий, сав газар, газрын зургийн хэмжээ, масштаб, тэмдэглэгээ, хоорондын зай тодорхойлох, зүг чиглэл тогтоох, тухайн цэгт луужин, газрын зураг ашиглан хамгийн амар хялбар хүрэх замыг олж тогтоох) зэрэгтэй танилцах болно.

Хүрэх үр дүн:

1. Газрын зургийг таньж мэдэх, түүнд байгаа мэдээлэл, тэмдэглэгээг уншиж сурах.
2. Тухайн газрын хэлбэр дүрс, хэв шинжийг үнэн зөв тодорхойлох, контурын тусламжтайгаар тухайн газар нутгийг тодорхойлох.
3. Газрын зурагт цэг хоорондын зайг тогтоох, газрын хэмжээг нарийн хэмжиж

сурах

4. Газрын зурагт байгаа уртраг/өргөрөгийн тусламжтайгаар тухайн цэгийн байршлыг олж тогтоох
5. Хээр ажиллах үед тухайн сонгосон цэгт хүрч очих зам, зүг чиглэлийг олж сурах.

Заах арга, техник хэрэгсэл: Топограф газрын зураг (1:100,000 ба 1:200,000), газрын дүрс бүхий диаграмм, Silva маркийн луужин, ган шугам, урт утас /оосор /

Товч хураангуй:

1. Энэ модулаар түрүүчийн сургалтаар олж аваагүй зөндөө олон зүйлийг сурч мэдэж авсан. Хичээлд 1:100,000-ны топограф болон 1:200,000-ны маштабтай газрын зураг тараагдаж түүн дээрээ ажиллав.
2. Оролцогчид нь газрын зургийн хэмжээг ашиглан горизонтал (хэвтээ)зайг хэрхэн яаж олох шулуун шугаман зайгаар нь дөрвөлжин тор ашиглан хэрхэн тухайн газрын хэмжээг олж болох талаар судалсан. Орон зайн тусламжтайгаар тухайн газар нутгийг зөв тодорхойлж, очих замыг олох.Дасгалын ажлаар тухайн сонгосон цэгт хүрч болох хэд хэдэн замыг сонгож олох ажлыг хийв. Тухайлбал: тухайн цэгт хүрэх хамгийн шулуун богино, эсвэл контур шугамыг судалж харсны дүнд тогтоосон арай урт боловч хамгийн боломжит сонгож авсан сайн зам, эсвэл бүр хамгийн өндөр цэгт хүрч очиж тэндээсээ ажиглалт, эргүүл хийх боломжит замуудыг тогтоох зэрэг дасгалууд байлаа.
3. Газрын зургийн талаархи мэдлэгийг хичээлийн өмнө ба дараа нь харьцуулж тестээр шалгаж үзэхэд 27% ийн дундаж мэдлэгтэй байсан оролцогчид дараа нь дунджаар 71% ийн мэдлэгтэй болж өссөн байсан.
4. Хил хамгаалагчид, байгаль хамгаалагчид нь ажлаа гүйцэтгэж явах үед буюу явганаар явах, шугаман трансект хийх болон хилийн тэмдгийг тэмдэгжүүлэх зэрэгт луужинг бараг ашигладаггүй.Сургалтын үеэр бүх оролцогчид Silva маркийн луужингаар хангагдсан бөгөөд тэдний ажлын хэрэгцээнд үлдээсэн болно. Луужин дээр ажиллаж зүг чиг тодорхойлж олох, газрын зурагт байршил тогтоох, зарим гажилт болон заалтыг тодорхойлох аргуудад суралцсан бөгөөд оролцогчид маш богино хугацаанд энэ чадварыг эзэмшсэн.Түүнчлэн, тухайн цэгийн байршлыг газрын зурагнаас луужин руу, луужингаас газрын зурагт шилжүүлэхэд үүсэх соронзон гажилтын тухай заалгасан.Хойт зүг болон соронзон хойт зүг хоёрын хооронд дахь соронзон гажилт нь ойролцоогоор баруун тийш 9 хэм байдаг байна.Оролцогчид газрын зурагт энэ чиглэлийн дасгалуудыг сайн хийсэн болно.
5. Хууль бус үйл ажиллагаа илрүүлж, чухам хаана болсныг нь сайтар тэмдэглэж, түүний байршлыг тогтоох нь маш чухал юм. Үүнтэй холбогдуулж уртраг, өргөрөгийн ерөнхий зарчмын тухай заалгаж байршлыг зөв тогтоох тухай заалгасан. Дасгалын ажил нь газрын зураг дээр тодорхой нэг цэгийн байршлыг уртраг, өргөрийн дагуу олж тогтоох тухай байв.
6. Луужин дээр ажиллах ерөнхий мэдлэгийг тусгай тестийн дагуу хичээлийн өмнө болон хичээлийн дараа харьцуулж үзэхэд мэдлэг нь 110% болж дээшилсэн бөгөөд (дундаж оноо нь 63%)байв.

Зөвлөмж:

1. Оролцогчид нь дээр олж авсан мэдлэгийг санах боловч зарим нь хурдан мартаж болох талтай тул байнгын дасгал, дадлага хийж байх хэрэгтэй.
2. Байгаль хамгаалагчид нь эргүүл хяналт шалгалтын ажлаар явахдаа газрын зургаа биедээ авч явахын зэрэгцээ сурсан мэдсэнээ ашиглан байнга ажиллаж

байх хэрэгтэй. Мөн GPS –нь байршил, зүг чигийг тогтооход хэрэг болох боловч мөн газрын зураг, луужин бас тус нэмрээ өгнө.Сургалтын гарын авлагад луужин, болон газрын зурагт ажиллах талаар заасан байгаа учир танд ашиглах материал болж өгнө.

Цаашдын үргэлжлэл:

1. 2008 оны хавар газрын зураг болон луужин дээр ажиллах дасгал, мэдсэн сурсан зүйлээ сэргээх давтан сургалт хийх.
2. Газрын зураг, бүдүүвч зураг үйлдэх хичээл нь цаг хугацааны асуудлаас шалтгаалж заагдаж амжаагүй бөгөөд энэ хичээлийг дараагийн сургалтаар заах болно. Энэ чавдар нь зэрлэг амьтдын хууль бус агнуур хаана хийгдэж байгаа болон хаагуур зэрлэг амьтан их байгаа тухай мэдээллийг бүрдүүлэхэд тухайн байршлыг нь тогтоож, баримтжуулахад асар их ач холбогдолтой юм.

Модул 11.Дэлхийн байршлын систем (GPS)-ийн тухай болон түүнийг ашиглан зүг чиг олох, байршил тогтоох

Хугацаа: 4 цаг танхимын хичээл болон дасгалын ажил болон хээрийн нөхцөлд гарч хувь хүн бүрт даалгавар өгч дадлагажуулах.Мөн эргүүл манаа, хээрийн дадлагын үед сурсан мэдсэнээ ашиглан дасгал хийх.

Илтгэгч: Э.Лайнам, К.Олсон нар

Агуулга: Үхсэн болон алагдсан зэрлэг амьтны байршлыг Дэлхийн байршлын систем (GPS) ашиглан тогтоох. Өмнө нь нэг ч оролцогч энэ төхөөрөмжийг ашиглаж байгаагүй байв.Энэ хичээлээр GPS-ийн тухай ойголт, GARMIN Foretrex 101 маркийн багаж дээр ажиллах ерөнхий зарчим, үндсэн үүрэг, функцүүдийн тухай болон уртраг, өргөрөгийг ашиглан тухайн цэгийн байрлал, хэмжээг тодорхойлох, гажилтыг тогтоох зэргийг заах болно.

Хүрэх үр дүн:

1. GPS-ийг асааж унтраах, батарей хийх, цэнэглэх болон үндсэн арчилгааны тухай мэдлэгтэй болох.
2. Хээр явж байхдаа тухайн газрын мэдээллийг оруулах, түүнээ хэрхэн хадгалж авах тухай сурах
3. Тэмдэглэж авсан мэдээллээ газрын зурагт оруулж сурах.

Заах арга, техник хэрэгсэл: Аман ярианы хэлбэрээр танилцуулах, Garmin Foretrex 101 маркийн GPS, AAA маркийн батарей, луужин, топограф газрын зураг, ган шугам (10см).

Товч хураангуй:

1. Ангийн хичээл заах хэрэгцээнд 5 ш Garmin Foretrex 101 маркийн GPS (3 нь өнгөрсөн жил хил хамгаалагчдад олгогдсон, 1 нь шинэ, үлдсэн 1 нь миний өөрийн хувийн GPS), 3-4 хүнтэй группийн дунд хэрэглэгдсэн. Хэрэглэгдэх GPS нь морь унах болон мотоцикл унаж эргүүл хяналтанд явж байхад тохиромжтой байх шалтгаанаар бугуйнд зүүдэг (бугуйн цаг шиг) байвал сайн.
2. Зарим хил хамгаалагч нар GPS-тэй ажиллах чадвартай байсан ба тэдэнд өнгөрсөн жилийн сургалтанд оролцсон хил хамгаалагч нар нь зааж өгсөн байв.

3. GPS-тэй ажиллах ерөнхий зарчмыг танхимд заасны дараа гадаа гарч дадлага хийв. Хэдийгээр монгол хэл дээр заавар байгаагүй ч оролцогчид маш хурдан сурч, ажиллах ерөнхий зарчмуудыг эзэмшиж байршлыг тэмдэглэж оруулах, түүнийгээ тэмдэглэж авах гээд бүх зүйлийг сурсныг тэмдэглэмээр байна.
4. Уртраг, өргөрөгийн тухай модуль 10-аас авсан ярилцлага нь GPS-ийн үндсэн зарчмын тухай ойлголт юм.Оролцогчид нь уртраг, өргөрөгийг хэрхэн GPS-д оруулж тэмдэглэж, хаана оруулдагийг мэдэж авсан.Оролцогчид нь дадлагын ажлаар эцсийн цэгээ олох,түүнийгээ GPS-д оруулах, зүг чигээ тогтооход GOTO функцийг ашиглаж сурсан.
5. Оролцогчид мөн явсан замаа тэмдэглэх, хичнээн км зам туулсан байж болох, хүрэх цэг хүртэл хичнээн зай үлдсэнийг ямар үйлдлүүд ашиглан мэдэж авах тухай сурсан.
6. Оролцогчид нь GPS ашиглан шаардлагатай цэгүүдийн байршлыг нарийвчлан тогтоож сурч байгаа нь тэдний цаашдын ажилд их ач холбогдол үзүүлэх болно гэж онцлон тэмдэглэж байсан.

Зөвлөмж:

1. Энэ сургалтын төслөөс Нөмрөгийн хилийн заставт 3 ш, Сүмбэрийн отряд-д 1ш, Нөмрөгийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагчид 1ш, байгаль орчны хяналтын улсын байцаагчид 1 ш GPS-ийг тус тус олгосон. Эдгээрийг хээрийн эргүүл хяналтын ажилдаа хэрэглэнэ гэж найдаж байна. Би өөрийнхөө хувьдаа хэрэглэж байсан GPS-ийг мөн хил хамгаалагчид хандив болгон бэлэглэсэн учир одоо Нөмрөгийн хилийн заставын хил хамгаалагчид нийтдээ 4 ш GPS-тэй болсон. Хамгийн гол нь оролцогчид сурсан мэдсэн зүйлээ мартахгүйн тулд сургалтын гарын авлагаа ашиглахаас гадна байнгын дадлага хийх, хээр явахдаа байнга хэрэглэж байх хэрэгтэй.
2. Аливаа хууль бус үйл ажиллагааг GPS болон бусад техник тоног төхөөрөмжөө ашиглан илрүүлж, эргүүл хяналтын хүснэгтдээ маш нямбай бүртгэж баримтжуулан ахлагчдаа өгч нэгтгэх хэрэгтэй.

Цаашдын үргэлжлэл:

1. 2008 оны хаврын давтан сургалтаар сурсан бүх зүйлээ сэргээх.

Хэсэг IV. Байгалийн нөөцийн үнэлгээ

Модуль 4b ба 13.НөмрөгийнДЦГ-ын зэрлэг амьтдын хамгаалалгдсан байдал статус, тэдгээрийг ул мөр, шинж тэмдгээр нь таних.

Хугацаа: 4 цаг, үүний 1 цаг лекч, 3 цаг хээрийн дасгал

Илтгэгч: К. Олсон, Э.Лайнам.

Агуулга:

1. Зэрлэг амьтдыг хамгаалахад хүчин зүтгэж буй аливаа ажилтан хэн боловч тухайн газар нутгийнхаа хамгаалагдсан зэрлэг ан амьтны талаар мэдлэг, мэдээлэлтэй байх ёстой. Энэ модулаар Монгол улсын болон олон улсын хуулиар хамгаалагдсан зарим сээртэн амьтдын тухай үзэх болно. Гол нь эдгээр амьтад нь яагаад чухал болохыг ярилцана. Яагаад эдгээр амьтад нь Нөмрөгийн

ДЦГ-ын зайлшгүй хамгаалах ёстой анхаарлаа хандуулах амьтад болоод байгаа тухай ярилцах болно.

2. Амьтдын ул мөр, шинж тэмдгийг судалж ямар амьтан болохыг нь таних. Ийнхүү таньж мэдсэнээр тухайн зүйл амьтны талаар мэдээлэл олж авах, тухайлбал хэр олуулаа эсвэл цөөхүүлээ байсныг мэдэх, мөн тухайн мөр, шинж тэмдэг нь шинэ байна уу эсвэл хуучин байна уу гэдэгт дүгнэлт хийхээс гадна тухайн амьтны амьдрах орчныг нь тогтоож болох, хулгайн анчид хаанаас ирэх боломжтойг нь тогтоох зэрэгт суралцана. Энэ мэдлэгийг олж авах нь зэрлэг амьтан хамгаалагч хэн бүхэнд зайлшгүй байх мэргэшсэн гэж хэлж болохоор өндөр түвшинд сурч авах тийм мэдлэг, чадвар юм.

Хүрэх үр дүн:

1. Монгол улсын хуулиар хамгаалагдсан шувуу, хөхтөн, хоёр нутагтан, мөлхөгчдийн тухай мэдэж авах
2. Түлхүүр зүйл гэж юу вэ, тухайн газрын түлхүүр зүйл нь ямар амьтан бэ гэдэг талаар мэдэж авах.
3. Түлхүүр зүйлүүдийн ул мөр, үлдээсэн шинж тэмдгийг таньж мэдэж авах.

Заах арга, техник хэрэгсэл: Power Point дээр бэлтгэсэн танилцуулга, түлхүүр зүйлийн жагсаалт, хөхтөний ул мөр таних гарын авлага, шувуудын хээрийн гарын авлага.

Заах арга, техник хэрэгсэл: PowerPoint дээр бэлтгэсэн танилцуулга, Монголын Улаан ном, үндэсний хууль тогтоомж, болон Олон улсын Байгаль хамгаалах холбоо (IUCN)-ны Улаан жагсаалтанд орсон амьтдын нэрс.

Товч хураангуй:

1. Энэ модулийг заахад интернет болон хэвлэгдэн гарсан ном хэвлэл, сургалтын гарын авлагыг ашиглав. Мэдлэг шалгасан тестээр авсан шалгалтын дүнгээс харахад оролцогчид нь сургалтаас өмнө сээртэн амьтны талаар мэдлэг их (ангийн дундаж = 70%, хэлбэлзэл: 55 – 83%) –тэй байгаа нь харагдсан.
2. Зэрлэг амьтны ул мөр, үлдээсэн шинж тэмдгийг таних дадлагын ажлыг хээр зохион байгуулав. Дадлагын үед нилээд хэдэн тооны шувууд тэмдэглэгдсэнээс гадна хандгай, бор гөрөөс, манжуурын сохор номингийн мөр илрүүлсэн. Энэ модуль нь оролцогчдод маш сонирхолтой байсан бөгөөд цаашид зэрлэг ан амьтныг таньж мэдэхэд их боломж олгосноороо онцлог байсан.

Зөвлөмж:

1. Бүх сээртэн амьтдын хээрийн гарын авлага боловсруулж оролцогчдод тарааж өгөх хэрэгтэй. Нэр томъёоны Монгол тайлбар байвал бас их хэрэгтэй. Шувууны тухай ийм тайлбар хэвлэгдэн гарсан бөгөөд харин хөхтөний хувьд европийн болон бусад хэвлэгдэн гарсан материалаас авч болох юм. Монгол орны загасны тайлбар мөн хэвлэгдэн гарчээ.
2. Бид сургалтын хугацаанд зарим арга техник зааж амжаагүй. Дараагийн давтан сургалтанд үүнийг заах болно. Энэ нь дараагийн давтан сургалтын нэг гол хэсэг байх болно.
3. Зэрлэг амьтдын ул мөр, үлдээсэн шинж тэмдгийг судлах, арга техникийг эзэмших тал дээр илүү гүнзгий сургалтуудыг тус тусад нь зохион байгуулах хэрэгтэй.

Цаашдын үргэлжлэл:

1. Зэрлэг амьтдын хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас хамгаалалтанд авагдсан зэрлэг амьтдын тухай хээрийн гарын авлагаар оролцогчдын хангах.
2. Зэрлэг амьтдын ул мөр, шинж тэмдгийг таньж мэдэх болон үндсэн судалгааны арга зүй эзэмшихэд зориулсан богино хугацааны курсын тухай болох хэрэгтэй. Цаашдын ийм сургалтанд зэрлэг амьтдын хууль бус агналт гарсан тухай баримт цуглуулах, бүртгэл хөтлөх тийм хүмүүсийг оролцуулах хэрэгтэй. Үгүй ядаж нийт хийж буй ажлынхаа 2/3 хувийн хээр энэ ажилд зориулдаг өөрөөр хэлбэл эргүүл хяналт хийдэг тэр үедээ баримт мэдээ, материал цуглуулдаг, зураг авч баримтжуулдаг, ул мөрөөр нь таниж чаддаг тийм хүн байх хэрэгтэй. Ийм сургалтанд шувуу болон мөлхөгчдийн тухай хичээл заах монгол багш урих нь зүйтэй.

Бусад холбогдох зөвлөмжүүд:

1. Сургалтанд оролцохоор сонгогдсон хүмүүст урьдчилан бэлтгэж ирэх зүйлийг нь нэгбүрчлэн зааж өгсөн жагсаалтыг гаргаж өгөх нь зүйтэй байна. Өөрөөр хэлбэл сургалт болох газрыг онцлог, цаг агаар, нөхцөл байдлыг урьдчилан мэдэгдэж ялангуяа унтлагын хөнжил, дулаан хувцас, аль болох хир тоос болсон нь мэдэгдэхгүй хар бараан өнгийн хувцас авч ирэхийг онцлон тэмдэглэх нь хээрийн дадлагын ажилд олон хоногоор явахад нь хэрэг болох учиртай. Энэ дагуу урьдчилаад бэлтгэл сайтай байвал бидний зүгээс хүн нэг бүрийн унтлагын хөнжил зэрэг зүйлийг бэлтгэхэд шаардлага гарахгүй юм. Учир нь бидний сургалт зохион байгуулах үе нь Монголд хүйтний улирал эхэлж буй үе учир нөхцөл байдлыг тооцох нь зүйн хэрэг болно.
2. Дараагийн сургалтаар Хил хамгаалах ерөнхий газраас оролцож хичээл заах сургагч нь заах хичээлийнхээ сэдвийг урьдчилан сайтар судлан үзэж хил хамгаалагчдын зүгээс тухйн газрын байгаль, зэрлэг ан амьтныг хамгаалахад хэрхэн яаж хувь нэмрээ оруулах, бусад байгууллагуудтай хэрхэн яаж хамтран ажиллаж эргүүл манааны ажлыг сайн, үр дүнтэй зохион байгуулах талаар дэлгэрэнгүй хичээл заавал илүү үр дүнд хүрэх болно.
3. Бүх заах хичээлүүдийн видеоогоор үзүүлбэл их зүгээр байх болно.
4. Бусад орнуудад хууль зөрчсөн тохиолдолд торгууль, нөхөн төлбөрийг хэрхэн ногдуулдаг талаар мэдээл өгөх, жишээ авч харилцан ярилцах. Жишээлбэл: Хууль бусаар заан агнасан тохиолдолд тухайн улс ямар арга хэмжээ авдаг тухай гэх мэт
5. Хаврын сургалт нь 2-3 хилийн заставуудаар дамжин хээрийн дадлага хийлгэвэл зүгээр байх болно.
6. Сүмбэрийн отрядын ахлагч Гантөгс болон ахмад О.Адъяа нар нь дараагийн сургалтанд хамрагдах хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлсэн бөгөөд Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас зохион байгуулж буй сургалтанд ажилд идэвхтэй оролцож харилцан холбоотой ажиллаж байхаар тохирсон бөгөөд дараагийн сургалтанд сургагч багшаар ажиллах бүрэн боломжтой хүмүүс гэж үзэж байна. .

Ашигласан хэвлэл:

- БАДАМ.Х.,нар (2006) Амьтан, ургамлын хууль тогтоомжийн эмхтгэл, Улаанбаатар, Байгаль орчин, геодези зураг зүйн хяналтын хэлтэс, УМХГ.
- ХЕФФЕРНАН,Д.Е.(2005)Дорнод Монголын ТХГ-дад хийсэн үнэлгээний тайлан.Улаанбаатар,АНУ-ын Энх тайвны корпус, БОЯ.
- ХЕФФЕРНАН,Д.Е.,ЗАХЛЕР,П., МЕРКЕЛ, Ж., ХЕФФЕРНАН, К. А. & ЖАРГАЛСАЙХАН.Ц.(2005) Дорнод Монголын ТХГ-уудад хийсэн үнэлгээ. *Монголын Биологийн шинжлэх ухаан сэтгүүл*,3, 25-29.
- ЛАЙНАМ Э.Ж.(2004) Ах дүү нарын бүлэглэл. *Зэрлэг амьтан хамгаалал*, 107, 22-27.
- ЛАЙНАМ Э.Ж.(2005a) Монгол улсын Нөмрөгийн ДЦГ-т зэрлэг амьтан хамгаалах хөтөлбөр.Бүлэг 1.Хуулийг хэрэгжүүлэх шаардлагад хийсэн үнэлгээ.2005 оны 8 сарын 17-ноос 9 сарын 6. Бангкок, Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг.
- ЛАЙНАМ,Э.Ж. (2005b) Халуун орны ширэнгэ ойг хамгаалах. *Зэрлэг амьтан хамгаалал* , 108, 8-9.
- ЛАЙНАМ, Э. Ж. (Ed.) (2006) *Монголын зэрлэг амьтан хамгаалагчдад зориулсан гарын авлага.(монгол хэл дээр)*, Улаанбаатар, Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг.
- ОЛСОН,К., ШАЛЛЕР.,Ж Б., МЯГМАРСҮРЭН,Л., ОДОНХҮҮ,Д. & ЗАХЛЕР, П. (2004) Нөмрөгийн ДЦГ-ын ац туруутан. *Монголын биологийн шинжлэх ухаан сэтгүүл*, 2, 51-53.
- ВИНГАРД, Ж. Р. & ЗАХЛЕР, П. (2006) Зэлүүд тал: Монголын ан амьтны хууль бус худалдааны хямралтай асуудлууд.Хэлэлцүүлэг.,Зүүн ази болон Номхон далайн байгаль орчин ба нийгмийн хөгжлийн газар. Вашингтон Д.С., Дэлхийн банк.
- ЗАХЛЕР, П., ЛХАГВАСҮРЭН, Б., РИЙДИНГ, Р. П., ВИНГАРД, Ж. Р., АМГАЛАНБААТАР, С., ГОМБОБААТАР, С., ВАРТОН, Н. В. Н. & ОВЕН, Я. (2004) Монголын зэрлэг амьтны хууль бус агнуур, замбараагүй худалдааны асуудал. *Монголын биологийн шинжлэх ухаан сэтгүүл*, 2, 23-32.

Хавсралт 1. Сургалтанд оролцогчид.

№	Зураг	Овог нэр	Албан тушаал	Байгууллага	Хаяг
1.		Н. Гангэрэл	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Газар зүйн мэдээллийн мэргэжилтэн	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын Захиргаа	Дорнод аймаг, Чойбалсан хот.
2.		Ц. Сүхбаатар	Нөмрөгийн ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын Захиргаа	Дорнод аймаг, Халх гол сум.
3.		Т. Чулуунбаатар	Дорнод Монголын ДЦГ-ын байгаль хамгаалагч	Дорнодын УТХГ-уудын Хамгаалалтын захиргаа	Дорнод аймаг, Матад сум.

4.		П.Алтанцэцэг	Байгаль хамгаалагч	Халх гол сумын Засаг даргын Тамгын газар	Дорнод аймаг, Халх гол сум.
5.		Д. Даваахүү	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Идэвхтэн байгаль хамгаалагч	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргаа	Дорнод аймаг, Халх гол сум.
6.		И. Аманжол	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Идэвхтэн байгаль хамгаалагч	Нөмрөгийн ДЦГ-ын Хамгаалалтын захиргаа	Дорнод аймаг, Халх гол сум.
7.		Ахмад О. Адъяа	Тагнуулын ажилтан	Хилийн цэргийн 0198-р анги.(Сүмбэрийн отряд)	Дорнод аймаг. Халх гол сум.

8.		Ахмад А. Сүхбаяр	Хилийн албаны ажилтан	Хилийн цэргийн 0198-р анги. (Сүмбэрийн отряд)	Дорнод аймаг. Халх гол сум.
9.		Ахлах дэслэгч С. Наранбаатар	Нөмрөгийн хилийн заставын дарга	Хилийн цэргийн 0198-р анги. Нөмрөгийн хилийн застав	Дорнод аймаг. Халх гол сум. Нөмрөгийн ДЦГ.
10.		Ахлах дэслэгч Б. Ганзориг	Сургалт хариуцсан орлогч	Хилийн цэргийн 0198-р анги. Нөмрөгийн хилийн застав	Дорнод аймаг. Халх гол сум. Нөмрөгийн ДЦГ.

11.		Ахлагч М. Энхбилэг	Аж ахуйн дарга	Хилийн цэргийн 0198-р анги. Нөмрөгийн хилийн застав	Дорнод аймаг. Халх гол сум. Нөмрөгийн ДЦГ.
12.		Ахлах ахлагч Э. Батхүү	Жолооч	Хилийн цэргийн 0198-р анги. Нөмрөгийн хилийн застав	Дорнод аймаг. Халх гол сум. Нөмрөгийн ДЦГ.
13.		Ахлагч П. Төмөрбагана	Холбоочин	Хилийн цэргийн 0198-р анги. Дэгээ голын хилийн застав	Дорнод аймаг. Халх гол сум Нөмрөгийн ДЦГ-ын орчны бүс.

14.		Ахлах ахлагч Б. Зоригтхүү	Сургалт эрхэлсэн орлогч	Хилийн цэргийн 0198-р анги. Хар хоньтын хилийн застав	Дорнод аймаг. Хал гол сум Нөмрөгийн ДЦГ-ын орчны бүс.
15.		Б. Цогбадрах	Оюутан	МУИС-ийн Экологийн тэнхим	Сүхбаатар дүүрэг, Баг тойруу. Улаанбаатар хот.

Хавсралт 2. Сургагч багш, зохицуулагчид

№	Зураг	Овог нэр	Албан тушаал	Байгууллага	Хаяг
1		Дэд хурандаа, Т. Эрдэнэбат	Ахлах мэргэжилтэн	ЗГ-ын Тохируулагч агентлаг-Хил хамгаалах ерөнхий газрын МУГ-ын Хил хамгаалах хэлтэс	Хилчний гудамж, Баянзүрх дүүрэг, Улаанбаатар хот, 210351
2.		Х. Бадам	Байгаль орчны улсын ахлах байцаагч	ЗГ-ын Хэрэгжүүлэгч агентлаг-Улсын мэргэжлийн хяналтын газрын БОГЗЗХ-ын хэлтэс	Барилгачдын талбай. Засгийн газрын байр 11. Улаанбаатар хот.
3.		Ц. Төмөрбаатар	Байгаль орчны улсын ахлах байцаагч	ЗГ-ын Хэрэгжүүлэгч агентлаг-Улсын мэргэжлийн хяналтын газрын БОГЗЗХ-ын хэлтэс	Барилгачдын талбай. Засгийн газрын байр 11. Улаанбаатар хот.

4.		Энтони Ж. Лайнам	Зэрлэг амьтны мэргэжилтэн	АНУ-ын Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Ази дахь хөтөлбөр	Банккок хот, Тайланд улс.
5.		Н. Одончимэг	Зэрлэг амьтны худалдааны мэргэжилтэн	АНУ-ын Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөр	Амарын гудамж-3, “Интерном” номын их дэлгүүрийн байр. 3 давхар. 305. Улаанбаатар хот.
6.		К. Олсон	Зэрлэг амьтны мэргэжилтэн	АНУ-ын Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөр	Амарын гудамж-3, “Интерном” номын их дэлгүүрийн байр. 3 давхар. 305. Улаанбаатар хот.
7.		Ц. Сүхтулга	Сургагч-Орчуулагч,	“Ногоон алт” Бэлчээрийн төсөл.	Улаанбаатар хот.

Хавсралт 3.Хил хамгаалагчдын мөрдвөл зохих гэрээ эрх зүйн баримт бичиг, хуулийн заалтууд.

Монгол- Хятадын Засгийн газар хоорондын хилийн асуудлыг зохицуулах хэлэлцээрээс:

Бүлэг4: Хил болон түүний орчмын зэрлэг ан амьтныг хамгаалах, хилийн худалдааны асуудлыг зохицуулах

10.1 Хоёр орны иргэн нь хилийн зурваст загасчилж үл болох бөгөөд өөрийн газар нутгаас загас барьж болохоос гадна дараахи үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

А. Загасчлахдаа тэслэх, дэлбэрэх болон бусад загасны популяци, тоо толгойд нөлөөлөх арга хэрэглэхийг

Б.Загас болон усны бусад амьтдын шилжилт нүүдлийг хаасан ямар нэгэн хашлага, хаалт барьж байгуулах.

10.2 Шаардлагатай тохиолдолд хоёр тал хэлэлцэн тохиролцож загас болон бусад усны амьтдын нөөцийг хамгаалах зорилгоор цөөрөм барьж байгуулах болон зарим зүйлийг агнахыг хориглох шийдвэр гаргах.

11.1 Талууд нь 2 талын хилийн зурвасаас 100 м дотор аливаа төрлийн ан хийхгүй байх

11.2 Талууд нь ан амьтдыг мөрдөж мөшгих, хөөх болон агнахыг таслан зогсоох үүрэг хүлээнэ.

11.3 Хоёр тал харилцан тохиролцосны үндсэн дээр нэн ховор, ховор амьтан болох хулан адуу, тахь адуу, аргаль хонь, янгир ямаа, монгол бөхөн, хавтгай тэмээ, мазаалай баавгай, голын минж, заарт харх, зэрэг амьтдыг хамгаалах үүднээс хамтарсан судалгаа хийж хилийн дагуу тусгай хамгаалалттай газар байгуулж болно.

Монгол -Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хилийн асуудлыг зохицуулах, хамтран ажиллах тухай хэлэлцээрээс:

Бүлэг4: Хил болон түүний орчмын зэрлэг ан амьтныг хамгаалах, хилийн худалдааны асуудлыг зохицуулах

Бүлэг3: Ан амьтан хамгаалах, уул уурхай явуулах хөдөө аж ахуй ба загасчлалын талаар:

17.1 Хоёр орны иргэн нь хилийн зурваст загасчилж үл болох бөгөөд зөвхөн өөрийн газар нутгаас загас барьж болохоос гадна дараахи үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

А. Загасчлахдаа тэслэх, дэлбэрэх болон бусад загасны популяци, тоо толгойд нөлөөлөх арга хэрэглэхийг

Б.Шөнийн цагаар загасчлах (орой нар жаргахаас өглөө нар мандах хүртэл)

17.2 Хоёр тал харилцан тохиролцсоны үндсэн дээр ан амьтан хамгаалах байр оромж барьж байгуулах, тодорхой хугацаагаар ангийн хорио тогтоох тухай гэрээ байгуулах

18.1 Хоёр талын өөр өөрийн хилийн бүсэд ангийн хуулийг хэрэгжүүлэх бөгөөд хилээр дамжин өнгөрч буй ан амьтаныг буудах, мөрдөх, мөшгих, хөөхийг таслан зогсоох

18.2 Хоёр орны иргэн нь хилийн зурваст загасчилж үл болох бөгөөд өөрийн газар нутгаас загас барьж болохоос гадна дараахи үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

А. Загасчлахдаа тэслэх, дэлбэрэх болон бусад загасны популяци, тоо толгойд нөлөөлөх арга хэрэглэхийг

Б. Загас болон усны бусад амьтдын шилжилт нүүдлийг хаасан ямар нэгэн хашлага, хаалт барьж байгуулахыг.

18.3 Шаардлагатай тохиолдолд хоёр тал харилцан тохиролцож хэсэгчилсэн буюу бүхэлд нь хамрагдсан хамгаалалттай газар байгуулах арга хэмжээ авч болно.

Хил хамгаалагчдын зүгээс хилийн бүс дотор байгаль орчны багц хуулиудаас зарим холбогдох хэсгийг бас давхар хэрэгжүүлдэг.Тухайлбал:

“Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай “Монгол улсын хуульд

5.4 Тусгай хамгаалалттай газар нутгийг хамгаалуулах зорилгоор хилийн төлөөлөгч, орлогч, туслагчид байгаль орчны хяналтын улсын байцаагчийн бүрэн эрхийг төрийн захиргааны төв байгууллагын шийдвэрээр олгож болно төлөөлөгч, орлогч, туслагчид байгаль орчны хяналтын улсын байцаагчийн бүрэн эрхийг зөвхөн хилийн бүсэд хэрэгжүүлнэ.

“Байгаль орчныг хамгаалах тухай “Монгол улсын хуульд

26-р зүйлийн Заалт 2: Хил, гааль, мал эмнэлэг, эрүүл ахуй, халдвар судлал, уул уурхайн зэрэг хяналтын байцаагч буюу хуульд зааснаар энэхүү хяналтыг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий ажилтанд байгаль орчны улсын байцаагчийн эрх олгож, хяналтын үүрэг гүйцэтгүүлж болно гэж заасан байна.

Онцлон тэмдэглэх нь:

1. Хил хамгаалагчид нь идэвхтэн байгаль хамгаалагчийн эрхтэй байж болох мэт санагдавч холбогдох хуулийн дагуу энэ нь практикт байхгүй учир орон нутгийн удирдлага зөвшөөрөхгүй.

2. Хамтран ажиллах тухай БОЯ, Хил хамгаалх ерөнхий газрын хооронд өмнө нь байгуулсан гэрээ ёсоор хилийн заставын дарга нар нь байгаль орчны улсын байцаагчийн бүрэн эрх эдэлж , цалингийн урамшуулал өгдөг байсан нь зоссон нь БОЯ- ны зүгээс хил хамгаалагчдад байгаль орчны хуулийг хилийн бүсэд хэрэгжүүлж байгааг дэмжихгүй байгаа мэт харагдаж байна.

3. “Хилийн тухай” Монгол улсын хуулиар хил хамгаалагчид нь хилийн бүсэд байгаа зэрлэг амьтдыг хамгаалах үүрэг хүлээдэг.Тэгвэл Нөмрөгийн ДЦГ-ын 90 хувь хилийн бүсэд орж байгаа.

4. Дэд хурандаа Т.Эрдэнэбат, Х.Бадам, Ц.Төмөрбаатар нарт хандаж хэлэхэд: Байгаль орчны холбогдох хуулиудыг хэрэгжүүлэхэд байгууллага хоорондын нягт хамтын ажиллагаа, харилцан ойлголцол асар их үүрэг гүйцэтгэдэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч байгаагийн хувьд цаашид байнга хамтран ажиллаж, хэсэг зуур зогсонги байсан хамтын ажиллагааг сэргээж, шинэ түвшинд гаргана гэдэгт найдаж байна.

Хавсралт4. Оролцогчдоос өгсөн Дүгнэлт

Дүгнэлт

”Зэрлэг амьтдыг хамгаалахтай холбогдсон хуулийг хэрэгжүүлэх нь” сургалт.

Нөмрөгийн ДЦГ, Монгол улс

2007 оны 9 сар

1. Дараахи зүйлийг ойлгосон уу?

Зүг чиг тогтоох, жолоодох	тийм	үгүй	
Мөр болон үлдээсэн шинж тэмдэг	тийм	үгүй	
Зэрлэг амьтдын хамгаалалт	тийм	үгүй	
Хуулийн хэрэгжилт	тийм	үгүй	(100 %)
2. Нөмрөгийн ДЦГ-ын хамгааллын статус, ба учирч буй аюул, бэрхшээлийн талаар мэдлэг чинь нэмэгдсэн үү? Доорхи хариултыг сонгож дугуйлна уу (1 бол дээшлээгүй, 5 хүртэл дээшилсэн)
 1. шинэ мэдлэг байхгүй
 2. түрүүчийнхээс бага зэрэг нэмэгдсэн
 3. боломжийн мэдлэг олж авсан
 4. овоо их мэдлэг олж авсан
 5. **маш их зүйлийг мэдэж авсан (98%)**
3. Зүг чиг тогтоох талаар хэр их зэрэг мэдлэг олж авсан бэ? Доорхи хариултыг сонгож дугуйлна уу. (1 бол дээшлээгүй, 5 хүртэл дээшилсэн.)
 1. шинэ мэдлэг байхгүй
 2. түрүүчийнхээс бага зэрэг нэмэгдсэн
 3. боломжийн мэдлэг олж авсан
 4. овоо их мэдлэг олж авсан
 5. **маш их зүйлийг мэдсэн. Зүг чиг тогтоох, техникийг бүрэн эзэмшсэн (95%)**
4. Хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах талаар хэр их мэдлэг олж авч чадсан бэ? Доорхи хариултыг сонгож дугуйлна уу. (1 бол дээшлээгүй, 5 хүртэл дээшилсэн.)
 1. шинэ мэдлэг байхгүй
 2. түрүүчийнхээс бага зэрэг нэмэгдсэн
 3. **боломжийн мэдлэг олж авсан (40%)**
 4. **овоо их мэдлэг олж авсан (50 %)**
 5. **маш их зүйлийг мэдсэн. Зүг чиг тогтоох техникийг бүрэн эзэмшсэн (10 %)**
5. Зүг чиг тогтоох техник үйл ажиллагаа нь миний ажилд дараахи байдлаар гол чухал байр суурь эзэлнэ:
 1. **Нийт оролцогчдын 99% нь цаг агаарын хүнд нөхцөлд луужин болон GPS ашиглан зүг чиг олж сурсан нь цаашдын ажилд их үр дүнгээ өгнө**
 2. **Мэдээллийн дагуу тухайн газар нутгийг олоход их хэрэгтэй**
 3. **Газрын зурагтай ажиллаж сурснаар эргүүл хяналтын ажлын маршрут, графикийг төлөвлөхөд хялбар болсон**

4. Эргүүл хяналт, манааны үеийн ширүүн салхи, шууурганд төөрөх явдал зогсоно гэж дүгнэжээ.

6. Сургалтын гарын авлага нь хамгийн чухал хэрэгсэл мөн. Доорхи үнэлэлтээс сонгож дугуйлна уу.

7.

1	2	3	4	5
(хэрэггүй)	(зарим нь хэрэгтэй)	(хэрэгтэй)	(их хэрэгтэй)	(зайлшгүй хэрэгтэй)

98%)

7. Сургагч багшийн чадварыг үнэлж цаасан дээрээ жагсаана уу.

Сургагч нь:

- маш их мэдлэгжүүлсэн байсан
- ойлгоход хялбар байсан
- асуултанд хариулсан
- сайн сонсогдож байсан
- хэрэгтэй мэдээллээр хангасан
- орчуулга ойлгомжтой сайн байсан
- оролцогчдыг идэвхтэй оролцуулж хамруулж чадсан
- нөхцөл байдалд нь тохируулсан агуулгатай байсан
- зарим маш чухал хэрэгтэй мэдээллийг өгсөн (100%)

Нэг оролцогч Энтони Лайнам англиар их сайхан ярьж байсан учир зарим англи үгнүүд шууд ойлгогдож байсан нь англи хэл сурах урам өглөө гэсэн байна.

Дараахи зүйлд хариу өгнө үү?

8. Сургалтын хамгийн чухал нь:

- Хээрийн дадлага
- GPS тэй ажиллах
- Газрын зурагтай ажиллах
- Зэрлэг амьтдад нүүрлэж буй аюул, бэрхшээл
- Хамтарсан эргүүл, манаа
- Лекц, дадлагыг хослуулсан явдал
- ТББ байгуулах болох АНУ-ын Зэрлэг амьтан хамгаалах нийгэмлэг (WCS)-ийн Монгол дахь хөтөлбөрийн газраас Төрийн байгууллагуудлын ажилд дэмжлэг үзүүлж энэхүү сургалтыг зохион байгуулж байгаа явдал
- Зэрлэг амьтнаа хайрлахын учир шалтгааныг мэдсэнээр эх орноороо бахархах, эх оронч үзэл маань улам нэмэгдсэн гэж үзжээ.

9. Сургалтын хамгийн чухал биш нь :

Тийм зүйл огт гараагүй бөгөөд сургалт нь их сонирхолтой байсан гэсэн байна.

10. Сургалтын талаархи өөрийн санаа бодлоо нэмж бичнэ үү (арын нүүрийг ашиглан нэмэлт зүйлээ бичих).

Бүх оролцогчид:

1. Сургагч багш нартаа их баярлалаа ялангуяа Э. Лайнам, К. Олсон Ц. Сүхтулга нарт.

2. Дахин ийм сургалт зохион байгуулах нь зүйтэй бөгөөд илүү амьдралд ойр жишээ татвал их сайн байна. Тухайлбал: хүний үйл ажиллагааны нөлөөгөөр унаган төрх нь өөрчлөгдсөн газар, бэлчээр, ан амьтны тухай гэх мэт
3. Хэрвээ боломжтой бол сургалтын хөтөлбөрт байгаль, ан амьтан, ургамал, хил хамгааллын мэргэжлийн чиглэлийн ойр зуурын англи хэлний хичээлийг оруулбал их сайн байна гэж тус тус саналаа бичсэн байна.

Хавсралт 5. Сургалтын үед авсан фото зураг

Танхимын сургалт нь сайтар тохижуулсан Нөмрөгийн хилийн заставын сургалтын байранд болов.

GPS дээр зүг чиг олох дадлага, техникт суралцаж байгаа нь.

Х. Бадам, Ан агнуур, Амьтны аймаг, Ангийн төлбөр хураамж, CITES зэрэгтэй холбоотой хуулиуд, түүний хэрэгжилт болон олон улсын конвенцуудын талаар хичээл заав.

Оролцогчид Ц.Төмөрбаатараар удирдуулан байгалийн ургамал түүж буй нутгийн иргэдийн отогт очиж зохих хяналт шалгалтын ажил хийснээс гадна хяналт шалгалтыг хэрхэн гүйцэтгэх тухай заавар авч, санал солилцов.

Ц. Төмөрбаатар танхимд ТХГН, Байгалийн ургамлын тухай хуулиуд болон түний хэрэгжилтийн талаар хичээл зааж хээрийн даллага хийлгэв.

ДЦГ-ын онгон бүсэд зөвшөөрөлгүй нэвтрэн орж загас барьж буй гадаадын иргэний хууль бус үйл ажиллагаа, түүнийг илрүүлж байгааг харуулсан үзүүлэх тоглолт хийв.

ДЦГ-ын онгон бүс болох хандгай, бор гөрөөсний амьдрах орчинд эргүүл манааны ажил гүйцэтгэж байна. Байгаль хамгаалагчид, хил хамгаалагчид хамтран эргүүл манаанд гарч харилцан мэдээлэл, мэдлэгээ солилцов.

Нөмрөгийн заставын Хан жаргалант хилийн харуулд хүрэлцэн ирж Хилийн сэргийлэх манаа хамтран гүйцэтгэгчид.

Зэрлэг амьтныг хамгаалах, ажиглалт мониторинг сайн гүйцэтгэсэн хил хамгаалагч О. Мөнгөн шагнуулав.

Хээрийн эргүүл манааны ажил гүйцэтгэсний дараа цуглуулсан баримт материалдаа үндэслэн тайлангаа бичиж байгаа нь.

Хил хамгаалагчид хээрийн эргүүл манааны үед авсан фото зургаа компьютерт буулгаж, баримтжуулж байгаа нь.

Дэд хурандаа Т. Эрдэнэбат, хилийн албаны ажилтан А. Сүхбаяр нар хилийн бүс, зурваст нэвтрэх бичиг шалгаж, зөвшөөрөлгүй хятад иргэнийг илрүүлж биеийн байцаалтыг нь хураав.